

Ἡ «περιορισμένη ἐπανάσταση» τοῦ Παύλου

(Α΄ Κορ. 11,18-34)

RATKO JOVITS*

Οἱ στίχοι στό Α΄ Κορ. 11,18-34 διαβάστηκαν συχνά ὑπό τὸ πρῶμα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς λατρείας στὸν Ὁρθόδοξο κόσμο¹. Μία τέτοια κατανόηση, ἀπογύμνωσε τὴν Εὐχαριστία ἀπὸ οποιαδήποτε σωστὴ ἔννοια τῆς κοινωνίας τῆς κοινότητος τῶν πιστῶν. Ἡ ἀτομικιστικὴ κατανόηση ὑποτίμησε ὀλόκληρο τὸ κείμενο, συρρικνώνοντας τὴν ἔννοιά του στὴ νηστεία καὶ τὴν ἐξομολόγηση ὡς ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ κάθε ἄτομο γιὰ νὰ συμμετέχει στὴν Εὐχαριστία². Προκειμένου νὰ γίνῃ κατανοητὸ τὸ κείμενο, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ διαβαστεῖ στὴν συνάφειά του, κοινωνικὴ καὶ ἱστορικὴ³. Στὴν *Πρὸς Κορινθίους* ὁ Παῦλος λειτουργεῖ ἐκτενῶς μὲ τὴ γλῶσσα τῆς ἀδελφοσύνης. Οἱ ὄροι «ἀδελφός/ἀδελφή» ἀναφέρονται 37 φορές γενικά, καὶ 2 φορές μὲ συγκεκριμένη ἔννοια, ἀπευθυνόμενοι σὲ πιστούς. Βυθισμένη στὴν Εὐχαριστία, ἡ γλῶσσα τῆς ἀδελφοσύνης, βρῖσκεται σὲ διαλεκτικὴ σχέση μὲ τὴν δομὴ τοῦ οἴκου. Θὰ ἐπιχειρήσουμε ἐδῶ νὰ καταδείξουμε αὐτὴν τὴ διαλεκτικὴ σχέση, μεταξὺ τοῦ τρόπου ζωῆς στό πλαίσιο τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ τοῦ τρόπου ζωῆς στό πλαίσιο τοῦ οἴκου.

* Ὁ Ratko Jovits εἶναι Ἐπιθ. Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου (Σερβία).

1. Αὐτοὶ οἱ στίχοι ἐξετάστηκαν συνήθως μὲ ἠθικιστικὸ τρόπο καὶ σὲ σχέση μὲ τὴν ἐξομολόγηση καὶ τὴν Εὐχαριστία. Αὐτὸ εἶναι ἐμφανὲς σὲ серβικὲς θεολογικὲς μελέτες ἀκόμα καὶ σὲ μία ἢ ὅποια ἐκδόθηκε πρόσφατα: *Епископ др Митрофан (Кодић), Увод у Свето Писмо Новога Завета*, Београд, 2006, σελ. 241. Ἐπίσης: *Тумачење Посланице прве Коринћанима: приредбо и прилагодбо за ученике богословија, по коментарима архимандрита др Јустина Поповића, професора Универзитета, Митрополит дабробосански Николај, Србиње: Дабар и богословија Света Три Јерарха*, 1999, σελ. 85.

2. Ὁ Πατριάρχης τῆς Σερβίας Παῦλος († 2009), χρησιμοποίησε αὐτοὺς τοὺς στίχους μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, τονίζοντας τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐξομολόγηση πρὶν τὴν Εὐχαριστία: *Патријарх српски Павле, Услови за причешћивање верника*, Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, 2002, σελ. 14.

3. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος βλέπει αὐτοὺς τοὺς στίχους ἀπὸ κοινωνιολογικὴ σκοπιὰ (*Ὁμιλία XXVII: PG 61.223 – PG 61.232*).

Ἀπὸ τὴν ὀρθὴ κατανόηση αὐτῶν τῶν στίχων ἐξαρτᾶται ἡ κατανόηση τοῦ μηνύματος τοῦ Παύλου, καὶ αὐτὸ τὸ μήνυμα εἶναι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Εὐχαριστίας ἀπὸ τὴ μόνη μεμονωμένη καὶ λατρευτικὴ σημασία της. Ἐκεῖνο ποῦ εἶναι σίγουρο, εἶναι ὅτι ἡ βασικὴ ἀνησυχία τοῦ Παύλου, σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους, δὲν εἶναι τόσο ἡ «σωστὴ λειτουργικὴ τήρηση *per se*, ὅσο ἡ κήρυξη τῆς πραγματικῆς ζωῆς μέσῳ ἑνὸς κοινῶν γέιματος, τοῦ θάνατου τοῦ Ἰησοῦ, ὡς τὸ “σκανδαλιῶδες γεγονός, σὸ ὁποῖο ὅλες οἱ ἀξίες καὶ οἱ προσδοκίες ἀνατρέπονται” – ἀξίες καὶ προσδοκίες ποῦ τώρα κυβερνοῦν τὴν κοινωνία τῆς τραπέζης, ὅταν ἡ κοινότητα συνάγεται»⁴.

1. Ἱστορία καὶ συνάφεια

Ἄν καὶ πόλη ποῦ βρίσκεται στὴν Ἀνατολή, ἡ Κόρινθος ἦταν Ρωμαϊκὴ ἀποικία. Ἡ ἀποικία ἰδρύθηκε τὸ 44 μ.Χ. ἀπὸ τὸν Γάιο Ἰούλιο Καίσαρα⁵. Λόγῳ τῆς καλῆς θέσης της ἡ πόλη ἔγινε οἰκονομικὸ κέντρο. Ἡ εὐημερία της ἐπετεύχθη λόγῳ τῆς θέσης της στὶς κύριες ἀρτηρίες τοῦ ἐμπορίου. Μὲ μεγάλη ἐμπορικὴ δραστηριότητα, ἡ πόλη προσέφερε στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὶς περιβάλλουσες περιοχές, τὴ δυνατότητα τῆς ἐπιβίωσης καὶ ἀνάπτυξης ἐπιχειρήσεων. Ἀποτέλεσε πόλο ἑλξης καὶ κατοικήθηκε ἀπὸ ἀνθρώπους ὄλων τῶν στρωμάτων τῆς κοινωνίας. Τὴν περίοδο τοῦ ἀποστόλου Παύλου, κάθε πόλη εἶχε, ὄχι μόνο τὰ ἐξωτερικὰ τεῖχη, ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικὰ ἐπίσης. Ὁ σκοπὸς τους ἦταν νὰ διαχωρίσουν τὰ διαφορετικὰ στρώματα τῆς κοινωνίας, προστατεύοντας ἐκεῖνα ποῦ κατεῖχαν δύναμη καὶ χρήματα⁶. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τονίστηκαν ἐπιπλέον οἱ διαφορὲς μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων σὲ μιὰ πόλη.

Τοποθετούμαστε, λοιπόν, σὲ μιὰ εἰδωλοκρατικὴ πόλη, ἡ ὁποία εἶχε στενὴ σχέση μὲ τὴ Ρώμη μέσῳ τῶν εὐεργετῶν της⁷. Οἱ εὐεργέτες προσέφεραν τὶς συν-

4. SUZANNE WATTS HENDERSON, «“If Anyone Hungers...”: An Integrated Reading of 1 Cor 11.17-34», *New Testament Studies* 48, (2002), σελ. 203.

5. ANDREW D. CLARKE, *Serve the Community of the Church*. Michigan, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000, σελ. 174.

6. JEROME H. NEYREY (ἐπιμ.), *Social World of Luke-Acts, Models for Interpretation*, Peabody: Hendrickson Publishers, 1999, σελ. 144. Ἐπίσης βλ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΑΤΜΑΤΖΙΔΗΣ, «Ἡ κοινωνικὴ διαστρωμάτωση τῆς χριστιανικῆς κοινότητος» στό: *Τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο, Προβλήματα φιλολογικὰ ἱστορικὰ ἐρμηνευτικὰ θεολογικά*, Βόλος: Ἐκδοσις Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος καὶ Ἄλμυροῦ, 2003, σελ. 56.

7. Γιὰ τὸ κοινωνικὸ, ἱστορικὸ καὶ θρησκευτικὸ ὑπόβαθρο τῆς πόλης, βλ. JOHN ΦΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Τὰ Θυσιαστήρια δειπνα στὴ Ρωμαϊκὴ Κόρινθο*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2006.

ηθισμένες θυσίες στους θεούς, για να δηλώσουν άφοσίωση στον Αυτοκράτορα. Στην άποστολή του για τη διάδοση του Χριστιανισμού, ο Παῦλος χρησιμοποίησε τις συναγωγές, αλλά ακόμη περισσότερο τις ιδιωτικές κατοικίες στην Κόρινθο⁸. Ο Παῦλος χρησιμοποίησε συνήθως τις συναγωγές για να προσελκύσει, όχι τους Έβραίους⁹, αλλά αυτούς που είχαν φόβο Θεοῦ¹⁰, που ήθελαν να γίνουν πλήρως Έβραιοι. Η διάδοση του Χριστιανισμού στην Κόρινθο έλαβε χώρα στις ιδιωτικές κατοικίες, οι οποίες παρείχαν αρκετό χώρο για τη σύναξη τῶν πιστῶν. Αναλύοντας τὰ ὀνόματα στην Κορινθιακή σύναξη εἶναι σαφές ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς οἰκοδεσπότες τῆς Ἐκκλησίας ἦταν σχετικὰ πλούσιοι ἄνθρωποι¹¹. Ὁ σχετικὸς τοὺς πλοῦτος δὲν μᾶς δίνει ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ συμπεράνουμε ὅτι κατεῖχαν ὑψηλές θέσεις στὴ διοίκηση τῆς πόλης. Στὴν ἀρχαιότητα, ὅπως καὶ σήμερα, ὁ πλοῦτος δὲν ἀντιστοιχεῖ πάντα μὲ τὴν πολιτικὴ ἐπιρροή. Κάποιος θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πλούσιος, ἀλλὰ χωρὶς ὅποιαδήποτε σημαντικὴ δύναμη στὴν πολιτικὴ σφαῖρα τῆς ζωῆς. Ἐκεῖνο πὸν σίγουρα μπορούμε νὰ συμπεράνουμε, εἶναι ὅτι ὁ σχετικὸς πλοῦτος αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων στὴν Κορινθιακὴ κοινότητα θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἀποδώσει ὀρισμένη φήμη στὸ πλαίσιο τῆς πόλης.

8. Ἀναφορικὰ μὲ τὴ σημασία τῆς ἵδρυσης οἴκων στὴν ἱεραποστολὴ τοῦ Παύλου: ROGER W. GEHRING, *House Church and Mission – The Importance of Household Structures in Early Christianity*. Peabody: Hendrickson Publishers, 2004.

9. JOHN DOMINIC CROSSAN, JONATHAN L. REED, *In Search of Paul: How Jesus' Apostle Opposed Rome's Empire with God's Kingdom*. New York: HarperOne, HarperSanFrancisco, 2004, σελ. xi.

10. Οἱ Θεοφοβούμενοι ἦταν οἱ φιλικὰ διακεῖμενοι στὸν Ἰουδαϊσμό, δὲν ἦταν ὅμως ἀναπόσπαστο μέρος τῆς ἰουδαϊκῆς κοινότητας: L. V. RUTGERS, *The Hidden Heritage of Diaspora Judaism*. Leuven: Peeters Publishers, 1998, σελ. 33. Ἐπίσης, ὁ ὅρος Θεο-φοβούμενοι ἢ συμπαθοῦντες προφανῶς «refers to an “umbrella group”, embracing many different levels of interest in and commitment to Judaism, ranging from people who supported synagogues financially (perhaps to get the political support of the Jews) to people who accepted the Jewish view of God in pure or modified form to people who observed certain distinctively Jewish practices, notably the Sabbath. For some this was an end in itself; for others it was a step leading ultimately to full conversion to Judaism» στὸ LOUIS H. FELDMAN, *Jew and Gentile in the Ancient World: Attitudes and Interactions From Alexander to Justinian*. Princeton: Princeton University Press, 1993, σελ. 344.

11. Στὴν πρὸς Κορινθίους ἔχουμε 16 παρατεθειμένα ὀνόματα. Ἄν προσθέσουμε σὲ αὐτὸ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὰ μέλη οἰκογενειῶν φθάνουμε τὸν ἀριθμὸ 40-50 ἀτόμων. Σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες ἐπιστολές, ἢ πρὸς Κορινθίους Α΄ παρέχει τὶς πιὸ λεπτομερεῖς πληροφορίες γιὰ τὴ δομὴ τῆς κοινότητας (μὲ ἐξαιρέση τὴν πρὸς Ρωμαίους). Βλ. JEROME MURPHY-O'CONNOR, OP, *Paul – A Critical Life*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1997, σελ. 271-273.

2. Τὸ σύστημα τῆς πατρωνίας

Ὅπως ἐπισημάναμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, ὁ Ρωμαϊκὸς οἶκος δὲν ἦταν μόνο ἰδιωτικὸς χώρος. Σὲ σύγκριση μὲ τὸν Ἑλληνικὸ οἶκο, ὁ Ρωμαϊκὸς ἦταν πολὺ περισσότερο περιεκτικὸς, προσκαλώντας τοὺς ἀνθρώπους νὰ εἰσέλθουν ἐντός¹². Ἡ δομὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ οἴκου καὶ ὁ διαχωρισμὸς τῶν χώρων ἦταν διττός: 1) ἰδιωτικὸς/κοινός, 2) οἰκογενειακός/τῆς πατρωνίας (patronage). Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν οἰκογενειακὸ τρόπο ζωῆς, στὴ δομὴ τοῦ οἴκου ἡ Ρωμαϊκὴ οἰκογένεια εἶχε ἐνσωματώσει ἐπίσης καὶ τὸν τρόπο ζωῆς τοῦ συστήματος τῆς πατρωνίας (patronage mode of life). Τὸ σύστημα τῶν πατρῶνων, ὡς συγκεκριμένο Ρωμαϊκὸ ἔθιμο, ἐξέφραζε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πλουσιότερου μέλους τῆς κοινωνίας πρὸς ἐκείνους ποὺ ἔχουν λίγα ἢ τίποτα¹³. Ὁ πάτρωνας ἦταν τὸ πλουσιότερο μέλος τῆς κοινωνίας, ποὺ εἶχε τοὺς πελάτες του, δηλαδὴ ἐκείνους ποὺ δὲν ἦταν πλούσιοι ὅπως αὐτός. Μέσω τῆς φροντίδας τῶν πτωχῶν ὁ πάτρωνας λάμβανε σεβασμὸ ἀπὸ τὴν κοινότητα, τὸ σεβασμὸ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἦταν φτωχοί.

Οἱ πελάτες εἶχαν τὴν ὑποχρέωση νὰ ἔρχονται κάθε πρῶτὸ στὸ σπίτι τοῦ πάτρωνα γιὰ τὸν πρῶτὸν χαιρετισμὸ (salutio)¹⁴. Κατὰ τὴ διάρκεια αὐτοῦ, ὁ πάτρωνας ἔδινε τροφίμα ἢ ἄλλα ἀναγκαῖα στοὺς πελάτες, ἐκφράζοντας τὴν φροντίδα του γι' αὐτούς¹⁵. Αὐτὸ τὸ εἶδος σχέσης ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ νὰ ἐνδυναμώσῃ τὴ θέση τοῦ πάτρωνα, ὁ ὁποῖος, κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπο, θὰ ἐξέφραζε τὴν φροντίδα του γιὰ τὴν κοινωνικὴ σταθερότητα ὁλόκληρης τῆς πόλης, ποὺ προστατεύει τὴν κοινωνία ἀπὸ τὶς ἐξεγέρσεις τῶν φτωχῶν. Ἡ πρόοδος καὶ ἡ εὐεξία τῆς πόλης ἐξαρτήθηκε ἀπὸ τοὺς πάτρωνες καὶ τὶς προσωπικὲς προσπάθειές τους γιὰ τὴν παροχὴ τροφίμων στοὺς φτωχοὺς¹⁶. Γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς σταθερότητας

12. Βλ. τὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ οἶκο στὴν παροῦσα ἐργασία.

13. Οἱ πελάτες θὰ ἦταν συνήθως ὅσοι ἦταν στὴν ἴδια ἢ παρόμοια (κοινωνικὴ) θέση μὲ τὸν προστάτη, ἀλλὰ ἀνεπαρκεῖς σὲ πλοῦτο. Θὰ μπορούσαν, ἐπίσης, νὰ εἶναι σκλάβοι ποὺ πρόσφατα ἀπέκτησαν τὴν ἐλευθερία τους. Βλ. BRUCE WINTER, *Seek the Welfare of the City*. Michigan/Carlisle: William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Te Paternoster Press, 1994, σελ. 45.

14. BRUCE WINTER, *Seek the Welfare of the City*. Michigan/Carlisle: William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Te Paternoster Press, 1994, σελ. 46.

15. Δὲν ἦταν ἀσυνήθιστο στὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ ἓνας πλούσιος πάτρωνας νὰ κάνει δωρεὰς ἀντὶ νὰ καλεῖ τοὺς πελάτες στὸ οἶκο του. Βλ. PAUL F. BRADSHAW, *Eucharistic Origins*, London: SPCK, 2004, σελ. 68.

16. BRUCE WINTER, *ὅπ.π.*, σελ. 29.

τῆς πόλης, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἀναγνωρίζονταν ἀπὸ τὴ Ρώμη καὶ ὑποστηρίζονταν στὴν ὑπηρεσία τους. Τὸ σύστημα τῶν πατρῶνων δημιούργησε δίκτυο σχέσεων, καθέτως καὶ ὀριζοντίως σὲ ὁλόκληρη τὴν κοινωνία. Καθέτως, ἡ εἰσφορὰ τοῦ πάτρωνα ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τοὺς πλούσιους κυβερνήτες τῆς πόλης καὶ τελικά, ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴ Ρώμη. Ὁριζοντίως, ἡ διανομὴ τῶν τροφίμων ἀπὸ τὸν πάτρωνα, τὸν συνέδεσε ἔντονα μὲ ἐκείνους πού εἶχαν ἀνάγκη, καὶ ὅλοι ἐκείνοι πού ἐξαρτιόνταν ἀπὸ αὐτὸν ἔρχονταν πιὸ κοντά, ἀφοῦ βασιζόνταν στὸν ἴδιο. Τὸ σύστημα τῶν πατρῶνων εἶναι ἡ καλύτερη ἀπεικόνιση, στὴν ὁποία μποροῦμε νὰ δοῦμε ὅτι ὁ οἶκος ἔγινε μῆτρα σχέσεων μεταξὺ διαφόρων ομάδων ἀνθρώπων. Αὐτὸ τὸ σύστημα, ἐπίσης, τόνισε καὶ ἐμβάθυνε τὴν κοινωνικὴ διαφορὰ καὶ ἐξάρτηση τῶν φτωχῶν. Ἡ ἐξάρτησή τους βασιζόταν ἀπολύτως στὴν καλὴ θέληση τοῦ πάτρωνα.

3. Δεῖπνο – ἔκφραση τῆς ἀνισότητος

Στὸν Ἑλληνορωμαϊκὸ κόσμο, τὸ δεῖπνο δὲν ἦταν μόνον κοινοτικὸ γεῦμα, ἀλλὰ ὑπὸ μία ἔννοια ἀποτελοῦσε θεατρικὴ σκηνὴ γιὰ ὅλους τοὺς προσκεκλημένους, εἴτε ἦταν φίλοι εἴτε πελάτες. Ἡ πρόσκληση γιὰ τοὺς πελάτες νὰ εἶναι παρόντες στὸ γεῦμα δὲν ἦταν κάτι πολὺ συνηθισμένο¹⁷. Συνήθως ὁ πάτρωνας ἔδινε τροφίμα στοὺς προστατευμένους (πελάτες), χωρὶς νὰ τοὺς προσκαλεῖ σὲ γεῦμα. Οἱ κοινωνικὲς καὶ οικονομικὲς διαφορὲς εἶχαν βαθιὲς ρίζες καὶ τὸ δεῖπνο ἀποτελοῦσε τὸν τέλειο τόπο ὅπου μποροῦσαν νὰ ἐκφραστοῦν. Οἱ πατρῶνες συχνὰ χρησιμοποιοῦσαν τὸ δεῖπνο γιὰ νὰ ταπεινῶνουν τοὺς πελάτες τους, ἢ ἀκόμα καὶ φίλους, μέσῳ τῆς ἄνιστης διανομῆς τροφίμων. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τῆς χειραγώγησης, ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης ἐκφραζόταν πιὸ ἔντονα¹⁸. Ἡ ταπεινώση μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μέσῳ τῆς διαφορετικῆς διανομῆς τῶν τροφίμων, σὲ ποσότητα καὶ ποιότητα, σὲ διαφορετικὰ τραπέζια¹⁹. Ἡ πρόσκληση

17. Λκ 17, 8 – Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς μαρτυρεῖ τὴ δυσκολία τῶν κυρίων νὰ συμφάγουν μὲ τοὺς δούλους τους. Μόνον ὅταν ὁ κύριος τελειῶνει τὸ δεῖπνο του, ὁ δοῦλος μπορεῖ νὰ δειπνήσει. Πιθανόν, τὸ νὰ συμφάγουν ἦταν ἐντελῶς ἀδιανόητο. Βλ. JEROME H. NEYREY (ἐπιμ.), *Social World of Luke-Acts, Models for Interpretation*, Peabody: Hendrickson Publishers, 1999, σελ. 379.

18. BRUCE WINTER, *After Paul Left Corinth*. Michigan, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2001, σελ. 193.

19. WAYNE MEEKS, *The First Urban Christians*, New Haven and London: Yale University Press, 1983, σελ. 68, 159. Τὸ ρωμαϊκὸ ἔθιμο ἦταν νὰ σερβίρονται διαφορετικὲς μερίδες φαγητοῦ

τῶν διαφορετικῶν στρωμάτων τῆς κοινωνίας σήμαινε, ὅτι τὸ δεῖπνο ἐνεῖχε μιὰ σημαντικὴ στιγμή, δηλαδή, ἦταν ἀνοικτὸ στοὺς πολλούς. Αὐτὸς ἦταν ὁ περιεκτικὸς χαρακτήρας πού τὸ δεῖπνο εἶχε στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνίας. Πρόσκληση σὲ αὐτὸ ἀποστέλλονταν σὲ πολλούς, καὶ ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψη δὲν ὑπῆρχε διάκριση τῶν ἀνθρώπων ἀνάλογα μὲ τὴν κοινωνικὴ τους θέση. Τὴ στιγμή πού συγκεντρώνονταν οἱ προσκεκλημένοι, ἡ διάκριση ἄρχιζε νὰ γίνεται ἐμφανῆς στὸ πλαίσιο τῆς ποιότητας καὶ ποσότητας διανομῆς τροφίμων. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος σκόπιμα δέχτηκε τὰ θετικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δείπνου, τὸν περιεκτικὸ του χαρακτήρα, ὅπου πολλοὶ μπορούσαν νὰ συγκεντρωθοῦν γιὰ νὰ δειπνήσουν.

Ἡ ἐπόμενη κίνηση τοῦ Παύλου ἦταν νὰ διορθώσει μερικὲς ἄλλες ἔννοιες τοῦ δείπνου, ὥστε νὰ λάβει μιὰ νέα διάσταση – τὴ διάσταση τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Στὸ γεῦμα τῆς Θείας Εὐχαριστίας δὲν ὑπῆρχε θέση γιὰ διάκριση ἢ ταπείνωση. Οἱ κοινωνικὲς διαφορὲς δὲν ἐπρόκειτο νὰ σβηστοῦν ἢ νὰ ἐξαλειφθοῦν στὴν εὐρύτερη κοινωνία, ἀλλὰ νὰ μὴν ἔχουν σημασία στὸ γεγονός τοῦ γεύματος τῆς Θείας Εὐχαριστίας²⁰. Αὐτὸ πού ἔχει σημασία στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ νέου γεύματος, εἶναι οἱ ἀξίες τῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀδελφοσύνης ἐκεῖνων πού συγκεντρώνονται. Ἡ ταυτότητα τῶν ἀδελφῶν (ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν) ἀπορρέει ἀπὸ τὴν Εὐχαριστία. Γιὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο προφανῶς, «οἱ ὄροι ἀδελφοὶ καὶ ἀδελφές σήμαιναν ἀνθρώπους πού μοιράζονται»²¹.

Ἦταν στὸ πλαίσιο τοῦ γεύματος πού οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ βίωσαν τὸ γεγονός τῆς σύνδεσης, πού τοὺς μετέτρεψε σὲ μιὰ πλασματικὴ οἰκογένεια, στὴν ὁποία θὰ μπορούσαν νὰ ἀποκαλέσουν ὁ ἕνας τὸν

σὲ διαφορετικὲς κατηγορίες ἀνθρώπων. Μαρτυρίες γιὰ τὸ γεγονός ἔχουν παραδοθεῖ ἀπὸ τὸν Πλήνιο τὸν Νεώτερο, ἀλλὰ καὶ ἡ *5η Σάτιρα* τοῦ Γουβενάλη. Βλ. JEROME MURPHY O'CONNOR, «House-Churches and the Eucharist» στό: Edward Adams and David G. Horrell (ἐπιμ.), *Christianity at Corinth, The Quest for the Pauline Church*. Louisville, London: Westminster John Knox Press, 2004, σελ. 134.

20. Συνήθως τὸ δεῖπνο στὴν Α' πρὸς Κορινθίους, ἐρμηνεύεται ὡς τὸ σύνθημα δεῖπνο. Ὁ Justin Meggitt διορθώνει αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία ὑπονοώντας τὸ δεῖπνο τῆς Εὐχαριστίας. Ἐπιπλέον, τὸ ἐπίμαχο θέμα δὲν εἶναι μόνο τὸ ὅτι κάποιοι εἶναι σὲ κατάσταση πείνας, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι κάποιοι ἀποκλείονται ἀπὸ τὴν Εὐχαριστία – Α' Κορ 11, 22: JUSTIN J. MEGGITT, *Paul, Poverty and Survival*. Edinburgh: T&T Clark, 1998, σελ. 189-193.

21. CASIANO FLORISTÁN, «The Place of the Poor in the Eucharistic Assembly» στό: Daniel G. Groody (ἐπιμ.), *The Option for the Poor in Christian Theology*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2007, σελ. 245.

ἄλλον ὡς ἀδελφούς καὶ ἀδελφές, καὶ νὰ θεωροῦν τὸν ἑαυτοῦ τους ὡς μέρος τῆς οἰκογένειας τοῦ Θεοῦ²².

Τὸ μοίρασμα τοῦ ψωμοῦ καὶ τοῦ κρασιοῦ δημιουργεῖ μιὰ νέα ταυτότητα τῶν πιστῶν στὸν οἶκο. Οἱ μελέτες τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημόνων μᾶς ἔχουν δείξει τὸ γεγονός ὅτι τὸ τελετουργικὸ εἶναι ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς «θρησκευτικῆς θεώρησης τοῦ κόσμου». Ὁ Clifford Geertz, παραδείγμα-τος χάριν, παρατηρεῖ ὅτι γιὰ τοὺς συμμετέχοντες σὲ μιὰ θρησκευτικὴ πράξη γίνεται ἡ πραγματοποίησις μιᾶς συγκεκριμένης θρησκευτικῆς προοπτικῆς²³, πρότυπο τοῦ τί πιστεύεται²⁴. Στὴν περίπτωση τοῦ Παύλου εἶναι προφανές ὅτι ἡ Εὐχαριστία χρησιμοποιοῦντο ὡς πρότυπο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς συγκεκριμένης θεώρησης τοῦ κόσμου.

4. Τὸ γεῦμα τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὡς δεῖπνο ἐνότητας

Τὸ Α΄ Κορ 11,18 μαρτυρεῖ μὲ ποιὸν τρόπο οἱ πρῶτοι μαθητὲς καὶ μαθήτριες (μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια) τοῦ Χριστοῦ δὲν ἦταν ἔτοιμοι νὰ κάνουν οὔτε ἓνα μικρὸ βῆμα πρὸς τὴν ἀποδοχὴ μερικῶν χριστιανικῶν ἀξιῶν μέσα στὴν κοινωνία. Ταύτισαν ἀπολύτως καὶ βίωσαν τὸ εὐχαριστιακὸ δεῖπνο ὡς Ἑλληνορωμαϊκὸ δεῖπνο. Τουλάχιστον φαίνεται ὅτι, λόγω τοῦ κομπορμισμοῦ τῆς μὲ τὴν Ἑλληνορωμαϊκὴ κοινωνία, ἡ Κορινθιακὴ κοινότητα ἐνοχλήθηκε κάπως ἀπὸ τὸν Ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμὸ²⁵. Ἡ ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου Α΄ Κορ 11,18 δείχνει ὅτι τὰ πλουσιότερα μέλη ἔρχονται πρῶτα, προκειμένου νὰ ἀποφύγουν τὸ κοινοτικὸ γεῦμα μὲ ἐκεῖνα τὰ φτωχὰ μέλη – τοὺς προστατευόμενους (πελάτες). Οἱ πλούσιοι μποροῦσαν νὰ προσέλθουν ὅποτε ἤθελαν, λόγω τῆς θέσης τους στὴν κοινωνία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ πελάτες ἔπρεπε νὰ σεβαστοῦν τὴν τάξη τοῦ χρόνου

22. DENNIS E. SMITH, *From Symposium to Eucharist: The Banquet in the Early Christian World*, Minneapolis: Fortress Press, 2002, σελ. 283.

23. CLIFFORD GEERTZ, «Religion as a Cultural System» στὸ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York: Basic Books, 1973, σελ. 87-125.

24. MARGARET Y. McDONALD, «Women Holy in Body and Spirit: The Social Setting of 1 Corinthians 7», στὸ: Edward Adams and David G. Horrell (ἐπιμ.), *Christianity at Corinth: The Quest for the Pauline Church*, Louisville, London: Westminster John Knox Press, 2004, σελ. 167.

25. ANDREW D. CLARKE, *Serve the Community of the Church*, Michigan, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000, σελ. 185.

προσέλευσης λόγω της θέσης τους. Δεν μπορούσαν να επιλέξουν πότε θα έρθουν, παρὰ μόνο σὲ ὀρισμένο χρόνο τῆς ἡμέρας. Οἱ καλῶς ἔχοντες ἔρχονταν νωρίτερα καὶ ἔφεραν περισσότερα τρόφιμα μαζί τους. Ἐκεῖνοι ποὺ ἦταν σχετικὰ φτωχοί, ἢ οἱ «μὴ ἔχοντες», ἔρχονταν ἀργότερα καὶ δὲν μπορούσαν νὰ συμμετέχουν μὲ τὴν ἴδια ποσότητα τροφίμων (Α΄ Κορ 11,21: ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὡς μὲν πεινᾷ ὡς δὲ μεθύει). Ἡ ἄνιση διανομὴ τροφίμων γιὰ τὸν Παῦλο προκαλεῖ τὴν ἀνησυχία γύρω ἀπὸ τὸ ἐὰν ἡ κοινότητα καταλαβαίνει ἀκριβῶς τί εἶναι τὸ Δεῖπνο τοῦ Κυρίου: «Συνεροχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ οὐκ ἔστιν κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν». Ἡ ἄνιση μεταχείριση ὀρισμένων μελῶν μέσα στὴν κοινότητα, σήμαινε τὴν ἔλλειψη σεβασμοῦ στὴν Ἐκκλησία: «μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας» (Α΄ Κορ 11,22). Περιφρόνηση τῆς Ἐκκλησίας σήμαινε τὴν ταπείνωση τῶν μὴ ἐχόντων. Εἶναι σὲ αὐτὸν τὸν στίχο ποὺ ἡ Ἐκκλησία ἐξιῶνεται μὲ τὴν κοινότητα. Μὲ τὴ χρήση τοῦ ρήματος «καταφρονεῖτε» γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ὅπως καὶ τοῦ «καταισχύνετε» γιὰ τὰ φτωχὰ μέλη, ὁ Παῦλος ἐξέφρασε τὴν ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας ὡς συνέλευσης τῆς κοινότητας μὲ ἰσότιμο τρόπο. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος στὴν ἀνάγνωση αὐτῶν τῶν χωρίων, ἐξίσωσε τὴν Ἐκκλησία μὲ τὶς σχέσεις ἐντὸς τῆς κοινότητας. Ἐὰν τὸ φτωχὸ μέλος ταπεινῶνεται, τότε ἡ Ἐκκλησία ταπεινῶνεται ἐπίσης²⁶.

Ἡ λύση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος γιὰ τὸν Παῦλο εἶναι πολὺ πρακτική. Ἐὰν τὰ πλουσιότερα μέλη ἔρχονται νωρίτερα καὶ δὲν μποροῦν νὰ περιμένουν τοὺς φτωχότερους ἐξαιτίας τῆς πείνας τῶν πρώτων, τότε πρέπει νὰ τρῶνε στὰ σπίτια τους πρὶν τὴν συνέλευση: «εἰ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω» (Α΄ Κορ 11,34). Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον σημεῖο τοῦ κειμένου. Ὁ Παῦλος δὲν συνιστᾷ στὰ πλούσια μέλη νὰ πεινάσουν, προκειμένου νὰ ἐκφραστεῖ ἡ ἰσότητα στὴ συνέλευση τῆς Ἐκκλησίας. Δέχεται τὴν κοινωνικὴ ἀνισότητα καὶ τὴν ἐπιτρέπει μέσῳ τῶν συμβουλῶν πρὸς τοὺς πλουσίους νὰ τρῶνε στὰ σπίτια τους, πρὶν τὴν σύναξη. Ἡ κοινωνικὴ ἀνισότητα γίνεται ἀποδεκτὴ στὸ χωρὸ τοῦ κάθε οἴκου, ὄχι ὅμως στὴν Ἐκκλησία, δηλαδή, στὸ γεγονός τῆς Εὐχαριστίας.

Τί εἶναι, τελικὰ, αὐτὸ ποῦ ὁ Παῦλος θέλει νὰ δώσει ὡς μαρτυρία στοὺς Χριστιανούς; Πρώτιστα, εἶναι ἡ ἐνότητα καὶ περιεκτικότητα ὅλων ἐν Χριστῷ, κάτι

26. Ἴδου τοῖνυν καὶ τετάρτη κατηγορία, ὅταν μὴ πένητες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑβρίζηται (PG 61.228)

27. BRUCE WINTER, *After Paul Left Corinth*. Michigan: Grand Rapids, 2001, σελ. 143.

πού έκφράστηκε στην προ-παύλεια σκέψη μέσω του Γαλ 3,28. Οί διαφορές δέν πρόκειται νά εξαλειφθοῦν, πρέπει νά μείνουν, ἀλλά ὄχι ὡς ἐμπόδιο στην σχέση μὲ τὸν Θεό.

Ὁ οἶκος ἀποτελέσει τὴ βάση, τὸν τόπο, καὶ τὴν ἐστίαση τῆς κίνησης τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὴν ἔναρξή της. Οἱ κατ' οἶκον ἐκκλησίες ἦταν κοινωνικά διαστρωμένες, ὄχι ισότιμες, καὶ χαρακτηρίστηκαν ἀπὸ τίς οἰκονομικές, κοινωνικές, νομικές, καὶ πολιτιστικές ἀνισότητες, μαζί μὲ τίς διαφορές τῆς ἡλικίας, τοῦ φύλου, τῆς τάξης, τοῦ ἔθνους καὶ τῶν διαφορῶν πού συνεπάγονταν. Τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα δείχνουν ὅτι αὐτὲς οἱ συμβατικές διαφορές δέν ἐξαλείφθηκαν, ἀλλὰ σχετικοποιήθηκαν: οἱ διαφορές δέν καθόριζαν πλέον ποιὸς εἶχε ἄμεση πρόσβαση στοῦ Θεοῦ καὶ στὰ μέσα τῆς σωτηρίας· δέν καθόριζαν πλέον ποιὰ ἦταν καὶ δέν ἦταν μέλη τοῦ Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ· δέν καθόριζαν πλέον τοὺς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς, τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἐχθρούς²⁸.

Ἡ «περιορισμένη ἐπανάσταση» τοῦ Παύλου δέν στόχευε στην ἀνατροπὴ τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος. Ἀλλά, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὁ Παῦλος ἐξέφρασε κάτι νέο καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ συνύπαρξη τῆς ἱεραρχίας τοῦ ἀρχαίου οἴκου καὶ τῆς ἰσότητος στοῦ γεγονότος τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας²⁹. Αὐτὸ πού εἶχε στοῦ νοῦ του εἶναι ὅτι ἡ Εὐχαριστία ἔπρεπε νά λειτουργήσῃ μέσω τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς περικτικότητας, πού παρουσιάζουν τὸ γεγονότος τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας ὡς μιὰ ἐναλλακτικὴ κοινωνία.

Οἱ Χριστιανοὶ δέν μποροῦν νά εἶναι ἴσοι καὶ ἄνισοι μεταξύ τους ἐν Χριστῷ. Ἀλλὰ ἐκείνη ἡ ἰσότητα μέσα στὴ Χριστιανικὴ συνέλευση διαχύνεται ἔξω στοὺς δρόμους καὶ γειμίζει ὀλόκληρη τὴν Χρι-

28. JOHN H. ELLIOTT, «The Jesus Movement was not Egalitarian but Family-Oriented», *Biblical Interpretation* 11/2, (2003), σελ. 204-205.

29. Ὁ John Elliot ἀπορρίπτει τὴν πιθανότητα νά συνυπάρξει ἡ ἱεραρχία μὲ τὴν ἰσότητα, ἐνῶ ἡ Mary Ann Beavis δέχεται αὐτὴ τὴν πιθανότητα. Τεῖνουμε νά ἀποδεχθοῦμε τὴν ἀποψη τῆς Beavis σὲ αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ἡ «περιορισμένη ἐπανάσταση» τοῦ Παύλου ἦταν ἀκριβῶς αὐτό: εὐχαριστιακὴ ἰσότητα ἐν τῷ μέσω τῆς δομῆς τοῦ ἀρχαίου οἴκου, πού θέτει σὲ ἀμφισβήτηση αὐτὴ τὴ δομὴ: JOHN H. ELLIOTT, «The Jesus Movement was not Egalitarian but Family-Oriented», *Biblical Interpretation* 11/2, (2003), σελ. 173-210. MARY ANN BEAVIS, «Christian Origins, Egalitarianism, And Utopia», *Journal of Feminist Studies in Religion* 23/2, (2007), σελ. 27-49.

στιανική ζωή. Οί Χριστιανοί πρέπει να είναι ίσοι ό ένας με τον άλλο, εντός και εκτός – μέσα στη συνέλευση και έξω στην κοινωνία³⁰.

Ἡ σχέση με τοὺς ἄλλους καὶ με τὸ Θεὸ περνᾷ μέσα ἀπὸ τὴν Εὐχαριστία καὶ πρόκειται νὰ ἐπιτευχθεῖ μέσῳ τοῦ Χριστοῦ, μέσῳ τοῦ Σώματός Του³¹. Ἐδῶ βλέπουμε πῶς ἡ χρήση τῆς Εὐχαριστίας καὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ὀδηγοῦν στὴν περιεκτικότητα τῶν ὄλων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἄλλων. Ὁ Παῦλος ζήτησε ἀπὸ τοὺς ἄλλους Χριστιανούς, ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς ἐν Χριστῷ, νὰ ἔχουν γεῦμα ἐν ἐνότητι καὶ με πνεῦμα ἀλληλεγγύης, παρὰ τίς κοινωνικὲς ἢ ἄλλες διαφορὲς τοὺς. Ἡ ρίζα «ἀδελφ-» ἐδῶ δὲν σημαίνει μόνο τὸν ἀδελφό/τὴν ἀδελφή, ἀλλὰ τὸν συμμέτοχο στὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ³². Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Ἀπόστολος ἀντιτάσσεται στὴν κυρίαρχη πολιτικὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Παῦλος δὲν διέδωσε μιὰ νέα λατρεία, ἀλλὰ μιὰ νέα ἐναλλακτικὴ κοινωνία³³. Αὐτὴ ἡ νέα ἐναλλακτικὴ κοινωνία θὰ μπορούσε νὰ λειτουργήσῃ ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης ὄλων τῶν μελῶν τῆς³⁴.

5. Ἐσωτερικὴ περιεκτικότητα – περιεκτικότητα στὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο

Τὸ ζήτημα ποὺ διαίρεσε τὴν κοινότητα δὲν ἀφοροῦσε μόνο στὰ τρόφιμα, ἀλλὰ σχετιζόταν ἐπίσης με τὸ χῶρο. Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὰ φτωχὰ μέλη διαχωρίζονταν ἀπὸ τοὺς πλουσίους, ὥστε νὰ μὴν μοιραστοῦν τὸ ἴδιο τραπέζι. Οἱ διαστάσεις τοῦ σπιτιοῦ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν Χριστιανῶν θὰ μπορούσαν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν στὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν μπορούσαν ὅλοι νὰ φιλοξενηθοῦν στὸ τρικλίνιο (triclinium)³⁵. Εἶναι πιθανὸ αὐτοὶ ποὺ προσέρχονταν ἀργότερα νὰ

30. JOHN DOMINIC CROSSAN, MARCUS J. BORG, *The First Paul: Reclaiming the Radical Visionary Behind the Church's Conservative Icon*, New York: HarperCollins, 2010, σελ. 112.

31. Cf. Α' Κορ 12,12; 20,27.

32. JOHN DOMINIC CROSSAN, *The Birth of Christianity*. New York: Harper-San Francisco, A Division of Harper-Collins Publishers, 1998, σελ. 430.

33. RICHARD HORSLEY, «Paul's Assembly in Corinth: An Alternative Society» στό: Daniel N. Schowalter, Steven J. Friesen (ἐπιμ.), *Urban religion in Roman Corinth: interdisciplinary approaches*, Boston: Harvard Theological Studies, Harvard Divinity School, 2005, σελ. 392.

34. Στὸ ἴδιο, σελ. 394.

35. Τὸ τρίκλινο ἦταν ὁ χῶρος διαμονῆς στὸ ρωμαϊκὸ σπιτί, ἐνῶ τὸ αἶθριο ἦταν ἕνας κεντρι-

ἐξυπηρετοῦνταν στοῦ αἵθριο³⁶. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ συνηγμένοι Χριστιανοὶ ἔτρωγαν διαφορετικὸ φαγητὸ σὲ διαφορετικὰ μέρη μέσα στοῦ σπίτι καὶ σὲ διαφορετικὸ χρόνο³⁷. Ὁ πικρὸς τόνος τοῦ Παύλου στὴν ἐπιστολὴ ἐκφράζει τὴ θλίψη του σχετικὰ μὲ τὴ Χριστιανικὴ κατανόηση τῆς εὐχαριστιακῆς σύναξης. Οἱ Χριστιανοὶ ἦταν διαιρεμένοι, καὶ ἔτσι καὶ ὁ Χριστὸς διαιρεῖτο. Συνεπῶς, προκύπτει τὸ ἐρώτημα: εἶναι δυνατὴ ἡ μετοχὴ στοῦ Ποτήριου καὶ στοῦ Ἄρτου τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας χωρὶς καμία κοινωνικὴ ὑποχρέωση πρὸς τὰ μέλη τῆς κοινότητος³⁸; Ὁ Παῦλος ἀνέπτυξε τὴν κοινωνικὴ ὑποχρέωση μέσω τοῦ θεολογικοῦ ἐπιχειρηματός πού ἐξιώνει τὴν κλάση τοῦ ἄρτου μὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς Ἕνα Σῶμα (Α΄ Κορ 11,24-29). Ἡ μετοχὴ στοῦ ἑνὸς Ἄρτου σημαίνει μετοχὴ σὲ Ἕνα Σῶμα³⁹. «Πολλὰ σταφύλια γίνονται ἕνα ποτήριον κρασιοῦ. Πολλοὶ κόκκοι σίτου γίνονται ἕνα καρβέλι ψωμί. Ὁ συμβολισμὸς τῶν πολλῶν πού γίνονται ἕνας βρῖσκαται στὰ ἴδια τὰ συστατικὰ τοῦ γεύματος»⁴⁰.

Μία ἔντονα συλλογικὴ κατανόηση τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ στὴν σκέψη τοῦ Παύλου ἐκφράζεται μέσω τοῦ στίχου 29: «ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων (ἀνα-

κὸς ἀνοικτὸς χώρος σὲ αὐτό: DOM GREGORY DIX, *The Shape of the Liturgy*. London, New York: Continuum, 2003, σελ. 23.

36. JEROME MURPHY O'CONNOR, «House-Churches and the Eucharist» στό: Edward Adams and David G. Horrell (ἐπιμ.), *Christianity at Corinth, The Quest for the Pauline Church*. Louisville, London: Westminster John Knox Press, 2004, σελ. 134.

37. JOHN DOMINIC CROSSAN, JONATHAN L. REED, *In Search of Paul: How Jesus' Apostle Opposed Rome's Empire with God's Kingdom*. New York: Harper-One, Harper-SanFrancisco, 2004, σελ. 340.

38. Ἡ καθαρὴ ταύτιση τοῦ ἐνὸς Ἄρτου καὶ τοῦ ἐνὸς Σώματος προβάλλεται ἀπὸ τὸν Παῦλο στοῦ Α΄ Κορ 10, 17: «ὅτι εἰς ἄρτος, ἐν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμέν, οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν». Γιὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο ὁ ἄρτος δὲν εἶναι τὸ αἶτημα τῆς ἐνότητος μόνο στοῦ ἐσχολογικοῦ νόημα, ἀλλὰ καὶ ἐνεργὸ ζήτημα τῆς ἐνότητος στὴν σημερινὴ καθημερινότητα. Βλ. JOHN DOMINIC CROSSAN, *The Birth of Christianity*. New York: HarperSanFrancisco, A Division of HarperCollins Publishers, 1998, σελ. 441-442.

39. Τὴ συλλογικὴ κατανόηση τοῦ Σώματος Χριστοῦ ἐντοπίζουμε στοῦ Ρωμ. 5 καὶ 8. Γιὰ τὴ θεολογία τοῦ Παύλου σὲ σχέση μὲ τὸ συλλογικὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ βλ. JAMES DUNN, *The Theology of Paul the Apostle*. London: T&T Clark, 2005, σελ. 534.

40. Γιὰ τὸ συμβολισμὸ ἄρτου καὶ οἴνου βλ. JOHN DOMINIC CROSSAN, *The Birth of Christianity*. New York: HarperSanFrancisco, A Division of HarperCollins Publishers, 1998, σελ. 441-442. Ἐπίσης, CASIANO FLORISTÁN, «The Place of the Poor in the Eucharistic Assembly» στό: Daniel G. Groody (ἐπιμ.), *The Option for the Poor in Christian Theology*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2007, σελ. 240-241.

ξίως)⁴¹ κρῖμα ἑαυτῶ ἐσθίει καὶ πίνει μὴ διακρίνων τὸ σῶμα». Αὐτὸς πού τρώει καὶ πίνει μὲ ἀνάξιο τρόπο εἶναι ἔνοχος ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο, τὸ «ἀναξίως» σήμαινε τὸν «ἀκατάλληλο τρόπο». Δηλαδή, ἐκεῖνος πού παρὰ γει τὴν διαίρεση καὶ τὴν ταπείνωση ἐντὸς τῆς συνηγμένης κοινότητας, ἐνεργεῖ μὲ ἀκατάλληλο τρόπο καὶ θὰ κατακριθεῖ. Ὁ στίχος 29 εἶναι τὸ καλύτερο παράδειγμα τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Παύλου στὴν ἀλληλεγγύη ἐντὸς τῆς κοινότητας, δηλαδή, μέσα στοῦ γεγονότος τῆς Εὐχαριστίας⁴². Ἐὰν τὰ πλούσια μέλη δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ἀξιοπρέπεια τῶν «μὴ ἐχόντων», γιὰ τὸν Παῦλο σημαίνει τὴν καταστροφή τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Δὲν εἶναι μόνο ἀμοιβαῖες σχέσεις τῶν μελῶν πού ἐμποδίζονται ἐντὸς τῆς κοινότητας, ἀλλὰ καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὸν Χριστό⁴³. Μέσα στοὺς τέσσερις τοίχους τους, οἱ πλουσιότεροι Χριστιανοὶ «πρέπει νὰ συμπεριφεροῦν σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς κοινωνικῆς τάξης τους, ἐνῶ στοῦ Δείπνο τοῦ Κυρίου οἱ κανόνες τῆς σὺνάξης ἔχουν ἀπόλυτη προτεραιότητα»⁴⁴.

Ἡ τροφή πού μοιράζεται μεταξὺ τῶν μελῶν εἶναι ἱερή, ἐπειδὴ τὰ μέλη τῆς κοινότητας ὑποχρεώνονται νὰ τὴν μοιραστοῦν μὲ τὸν τρόπο πού τοὺς δίδαξε ὁ Χριστός⁴⁵. Ἔτσι, οἱ Χριστιανοὶ μαρτυροῦν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν ἀνάμεσά τους, ὅταν μοιράζονται τὴν τροφή ἰσότημα. Αὐτὸ εἶναι τὸ κύριο ζήτημα πού βρῖσκεται πίσω ἀπὸ τὶς δηλώσεις τοῦ Παύλου. Συνεπῶς, οἱ κοινωνικὲς σχέσεις

41. Ἡ 27η ἔκδοση Nestle Aland παραλείπει αὐτὴ τὴ λέξη, ἐνῶ ἡ βυζαντινὴ μορφή τοῦ κειμένου τὴν διατηρεῖ.

42. ROBERT BANKS, *Paul's Idea of Community*. Peabody: Hendrickson Publishers, 2002, σελ. 59. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος καταλήγει παρομοίως: «αἵματος ἐγεύσω Δεσποτικοῦ, καὶ τὸν ἀδελφὸν οὐδὲ οὕτως ἐπιγινώσκεις· καὶ ποίας ἀξίος εἶ συγγνώμης»; PG 61, 230

43. Ἡ ἱερότητα τοῦ δείπνου ἐκφράζεται μέσῳ τῆς ἴδιας τῆς συναγμένης κοινότητας καὶ ὄχι στὴν οὐσία τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Ὁ Ἰωάννης κῦκλος θὰ μεταβάλλει αὐτὴ τὴν ἀρχὴ μέσῳ τῆς ἐμμονῆς στὴν ταύτιση τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου καὶ τοῦ Πασχάλιου δείπνου βλ. BRUCE CHILTON, *A Feast of Meanings, Eucharistic Theologies from Jesus through Johannine Circles*, Leiden: E. J. Brill, (1994), σελ. 102-105.

44. GERD THEISSEN, *The Social Setting of Pauline Christianity*. Edinburgh: T&T Clark, 1990, σελ. 164.

45. JOHN DOMINIC CROSSAN, *The Birth of Christianity*. New York: Harper-San Francisco, A Division of Harper-Collins Publishers, 1998, σελ. 444. Ἐπίσης, στοῦ πλαίσιο τοῦ συμποσίου εἶναι δυνατὸ νὰ καταλάβει κανεὶς τὸ Εὐχαριστιακὸ δείπνο, τὸ ὁποῖο κέρδισε τὴ δύναμή του ἀπὸ τὴν συμμετοχὴ τῆς κοινότητας σὲ αὐτὸ καὶ τὴν δημιουργία τῆς πλασματικῆς συγγένειας (πλασματικῆς οἰκογένειας). Βλ. DENNIS SMITH, «The Greco-Roman Banquet as a Social Institution», *Prepared for the Meals in the Greco-Roman World Consultation AAR/SBL Annual Meeting Atlanta*, (2003), σελ. 8.

στον οἶκο δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἴδιες μὲ αὐτὲς στὴν Ἐκκλησία. Ἡ ἰσότημῃ μετοχὴ καὶ διανομὴ ἐξισώνονται μὲ τὴν Εὐχαριστία, δηλαδή, τὸ πνεῦμα τῆς ἀλληλεγγύης. Αὐτὸ βρῖσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κανονικὴ κοινωνικὴ συμπεριφορὰ μετὰξὺ πατρῶνων καὶ πελατῶν⁴⁶. Ἡ ἀλληλεξάρτησις μετὰξὺ τοῦ μοιράσματος τῆς τροφῆς καὶ τῆς ἀγάπης μετὰξὺ τῶν μελῶν εἶναι κάτι ποὺ ἀναμένεται⁴⁷. Ὁ Crossan συμπέρανε σχετικὰ μὲ τὸ Α΄ Κορ 11:

Σὲ μερικὲς Χριστιανικὲς ὁμολογίες, οἱ λέξεις γιὰ τὴ μετοχὴ «κατὰ ἀνάξιο τρόπο» ἔχουν γίνῃ κατανοητὲς ὡς μιὰ ἀνάξια κατάστασις μετάνοιας καὶ «χωρὶς διάκρισις τοῦ σώματος», ὅπως νὰ ἀναφέρεται στὴν ἀποτυχία τῆς διάκρισις τῆς πραγματικῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ στὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο. Ἀλλά, στὴ συνάφεια τοῦ Παύλου, σημαίνει κάτι ἀπλοῦστερο καὶ συγχρόνως σημαντικότερο: «ἢ διάκρισις τοῦ σώματος», ἀναφέρεται στὴν κοινότητα ὡς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ⁴⁸.

6. Ἐν ἐκκλησίᾳ (Α΄ Κορ 11,18) / ἐν οἴκῳ (Α΄ Κορ 11,34)

Στὸ ἴδιο κεφάλαιον μποροῦμε νὰ ἐπιβεβαιώσουμε μὲ ποιὸν τρόπο ὁ Παῦλος ἀντιπαραβάλλει τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν εὐρύτερη κοινωνία ποὺ ὁ ἀρχαῖος οἶκος ἀντιπροσώπευε. Στὸν στίχο 18, ὁ Παῦλος μιλά γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν:

46. Γιὰ τοὺς Καππαδόκες Πατέρες ὑπάρχει στέρησις σύνδεσμος μετὰξὺ τῆς Λειτουργίας, τῆς κοινωνικῆς δομῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Βλ. SUSAN R. HOLMAN, *The Hungry Are Dying*, Oxford: Oxford University Press, 2001. Ἐπίσης: RASTKO JOVIC, *Wealth and Poverty in the Sermons of the Cappadocian Fathers*, Thesis (M. Th.), Brookline: Holy Cross Greek Orthodox School of Theology, 2005. Γιὰ μιὰ πιὸ γενικὴ ἀνασκόπησις τῶν κοινωνικῶν δραστηριοτήτων τῆς πρώιμης Ἐκκλησίας βλ. MARTIN HENGEL, *Property and Riches in the Early Church*, London and Philadelphia: Fortress Press, SCM Press Limited, 1974.

47. Εἶναι ἀρκετὰ ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννη δὲν περιγράφει τὸ Εὐχαριστιακὸ Δεῖπνον. Ὁ Gustavo Gutiérrez πιστεύει ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι τυχαῖο, ἀφοῦ ἀντὶ γιὰ τὴν Εὐχαριστία ὁ Ἰωάννης περιγράφει τὸν Χριστὸ καθὼς πλένει τὰ πόδια τῶν Ἀποστόλων. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννη συνδέει τὴν Εὐχαριστίαν μὲ τὴν ἀληθινὰ ἀνθρώπινον ἀδελφότητα, τὴν ἀδελφικὴν σχέσιν καὶ τὴν διακονίαν τῆς ἀγάπης. Βλ. GUSTAVO GUTIÉRREZ, *A Theology of Liberation: Mystery, Politics, and Salvation*. New York: Orbis Books, 1992, σελ. 149.

48. JOHN DOMINIC CROSSAN, MARCUS J. BORG, *The First Paul: Reclaiming the Radical Visionary Behind the Church's Conservative Icon*, New York: HarperCollins, 2010, σελ. 199-200.

«πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν». Μὲ τὴν ἔκφραση «ἐν ἐκκλησίᾳ», ὁ Παῦλος δὲν μιλάει γιὰ τὸ φυσικὸ χῶρο ὅπου ἡ κοινότητα συναντιέται. Ἡ συνέλευση τῶν πιστῶν καὶ ἡ ἐμπειρία τους τοῦ μοιράσματος τῆς Εὐχαριστίας εἶναι ἀπὸ μόνη τῆς ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας⁴⁹. Στὸν στίχο 34 ὁ Παῦλος προτρέπει: «εἴ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω». Μὲ τὴν ἔκφραση «ἐν οἴκῳ», ὁ Παῦλος προφανῶς μιλάει γιὰ τὸ φυσικὸ χῶρο ὅπου ζεῖ κάθε Χριστιανός. Ὁ φυσικὸς χῶρος τοῦ οἴκου δὲν εἶχε μόνο φυσική, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ κοινωνική ἔννοια. Ὁ ἀρχαῖος οἶκος εἶναι ὁ χῶρος στὸν ὁποῖο ἐκδηλώνονται συγκεκριμένοι τρόποι σχέσεων⁵⁰. Ἀκόμα κι ἂν οἱ Χριστιανοὶ συναντιόνταν στὰ σπίτια, ὡς φυσικὸ χῶρο ποῦ θὰ μπορούσε νὰ τοὺς παρέχει προστασία, ὁ Παῦλος ἀντιπροβάλλει αὐτοὺς τοὺς δύο ὅρους «ἐν ἐκκλησίᾳ/ ἐν οἴκῳ». Καὶ οἱ δύο ἀντιπροσωπεύουν τὸ φυσικὸ χῶρο, ἀλλὰ οἱ κοινωνικὲς ἔννοιές τους εἶναι διαφορετικὲς. Ὁ ὅρος «ἐν ἐκκλησίᾳ» ὑπονοεῖ τὴν συνέλευση. Ἐπίσης, σ' αὐτὴν τὴν ἔκφραση ἔχουμε τὴν ὑποδήλωση τοῦ φυσικοῦ χώρου, ἐπειδὴ συνέλευση πρέπει νὰ πραγματοποιηθεῖ σὲ συγκεκριμένο φυσικὸ χῶρο. Προφανῶς, ὁ ὅρος «ἐν ἐκκλησίᾳ» θέλει πρῶτιστα νὰ τονίσει τὴν κοινωνική συγκέντρωση, καὶ ἔπειτα ἐκείνο τὸν φυσικὸ χῶρο τῆς συνάντησης. «Ἐν ἐκκλησίᾳ» οἱ τρόποι κοινωνικῆς συσχέτισης δὲν ταυτίζονται, ὅπως στὸν ἀρχαῖο οἶκο. Ἡ χρήση τοῦ «ἐν οἴκῳ» ὑποδηλώνει τὸ φυσικὸ χῶρο τοῦ οἴκου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τοὺς κοινωνικοὺς τρόπους ὑπαρξῆς ποῦ ὁ ἀρχαῖος οἶκος ἀντιπροσωπεύει. Ἡ διαφορὰ προκύπτει στὸ γεγονός τῆς Εὐχαριστίας, ποῦ μαρτυρεῖ τὴν ἐναλλακτικὴ κοινωνία στὸ φυσικὸ χῶρο τοῦ οἴκου. Ὁ ὅρος «ἐν ἐκκλησίᾳ» ὑπονοεῖ τὴν ἐναλλακτικὴ κοινωνία, ποῦ ἐνσωματώνεται καὶ βιώνεται στὸ φυσικὸ χῶρο τοῦ ἀρχαίου οἴκου⁵¹. Αὐτὴ εἶναι ἡ διαλε-

49. Ἐκκλησία («συνέλευση», «σύναξη»). Αὐτὴ ἡ λέξη λαμβάνεται ἀπὸ τὴν κοινὴ τῆς χρήσι, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία σημαίνει τὸ «κάλεσμα» τῶν πολιτῶν γιὰ μιὰ πολιτικὴ (δημόσια) συνάντηση ἢ τῶν στρατιωτῶν σὲ μάχη: RYKEN, LELAND; WILHOIT, JAMES C.; LONGMAN III, TREMPER, *Dictionary of Biblical Imagery*, (Downers Grove, Ill: InterVarsity Press) 2000, c1998.

50 Ἐντὸς τοῦ ἀρχαίου οἴκου ὑπῆρχαν τουλάχιστον δύο τρόποι σχέσεων: ὁ *πάτρωνας/πελάτης* καὶ οἱ *οἰκογενειακὲς σχέσεις*. Ὁ τρόπος ζωῆς στὸ σύστημα τῆς *πατρωνίας* ἦταν ὁ καθρεφτισμὸς τῆς σχέσης ἐξάρτησης καὶ ὑποταγῆς μεταξὺ πλουσιότερων καὶ φτωχῶν στρωμάτων τῆς κοινωνίας. Στὸν τρόπο τῶν *οἰκογενειακῶν σχέσεων* ὑπάρχει καὶ ὁ *τρόπος ζωῆς στὸ σύστημα τῆς πατρωνίας*, ἀφοῦ ἡ ἐξάρτηση καὶ ἡ ὑποταγὴ ὄλων τῶν μελῶν τοῦ οἴκου ἐκφράζεται πρὸς τὸν *Pater Familias*. Καὶ οἱ δύο τρόποι ἐξέφρασαν ἕναν ἱεραρχικὸ τρόπο ζωῆς. Βλ. JOHN BOSWELL, *Same-Sex Unions in Premodern Europe*. New York: Villard Books, 1994, σελ. 40.

51. ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΑΔΗΣ, *Ὁ Χριστιανικὸς Ναός: Λειτουργικὴ καὶ Θεολογικὴ Θεώρηση*. Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Ἁθῶς, 2007, σελ. 105.

κτική με την οποία ο Παῦλος προσπάθησε να εκφράσει την «περιορισμένη επανάστασή» του⁵².

7. Ἐξωτερική Περιεκτικότητα – Ἡ ἐναλλακτική κοινωνία τῆς Εὐχαριστίας

Αὐτὸ πὸν ἔχουμε διαπιστώσει μέχρι τὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ὅτι γιὰ τὸν Παῦλο ἡ συνάξη τῆς κοινότητος ἀντιπροσωπεύει τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἔνταση μεταξὺ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, πὸν ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ τὶς δομὲς πὸν εἶναι ἐνσωματωμένες στὸν οἶκο καὶ στὸ γεγονός τῆς Εὐχαριστίας. Εἶναι ἡ ἀναζήτηση γιὰ ὑπέρβαση τῶν βαθιὰ ριζομένων διαφορῶν πὸν χαρακτηρίζουν τὴ δεδομένη κοινωνία. Ἐπὶ αὐτὴ τὴν ἔννοια ἡ Εὐχαριστία ὑπῆρξε κλήση γιὰ τὴ διάλυση τῶν κοινωνικῶν κανόνων καὶ εἴσοδος στὴ νέα κοινότητα/πραγματικότητα. Ἡ τροφή καὶ τὸ ποτὸ ἀποτελοῦν ὑλικὲς βάσεις τῆς ζωῆς. Ἐπὶ αὐτὴ τὴν ἔννοια τὸ Δεῖπνο τοῦ Κυρίου ἀποτελεῖ πολιτικὴ κριτικὴ τῆς κοινωνίας καὶ οἰκονομικὴ πρόκληση στὴν κοινωνία πὸν ἀντιπροσωπεύεται μέσω τῆς κοινωνικῆς δομῆς τοῦ οἴκου.

Ἡ κριτικὴ τοῦ Παύλου στὸ Α΄ Κορ 11,18-34 εἶναι ἐπίσης κριτικὴ τῶν ἐπικρατουσῶν δομῶν τῆς κοινωνίας στὴν Κόρινθο. Τὸ σύστημα τῆς ἀνισότητος πρέπει νὰ καταργηθεῖ στὴ συνάξη τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τὶς νέες πολιτικὲς περιστάσεις οἱ διαφορὲς πὸν διαχωρίζουν τὴν

52. «Given Paul's expectation of Christ's imminent parousia, any human attempt to reform this world and its social and political structures or to start a revolution in an attempt to overthrow these unjust institutions would have appeared to Paul as utter folly. If the Apostle believes that reform or revolution for the betterment of this world and its society does not make any sense, does he only proclaim a message of personal salvation for the individual? The answer to this question is a resounding "no". Personal religious experience or the ideals of education and the formation of a better human character have no place in Paul's thought. The purpose of Paul's correspondence is to describe a path that neither leads to a sociopolitical reform nor offers an individual religious experience. His message is best characterized as an invitation to participate in the community of the new age». Helmut Koester, «The Silence of the Apostle» σὸ: Daniel N. Schowalter, Steven J. Friesen (ἐπιμ.), *Urban religion in Roman Corinth: interdisciplinary approaches*, Boston: Harvard Theological Studies, Harvard Divinity School, 2005, σελ. 341. Εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδεχθεῖ κανεὶς αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμὸ γιὰ τὸν Παῦλο. Ἡ συμμετοχὴ στὴν κοινότητα τῆς νέας ἐποχῆς εἶναι ἕνας τρόπος ἀντίθεσης πρὸς τὴν παραδεδομένη κοινωνία (society).

κοινότητα πρέπει να υπερνικηθῶν ὄχι μόνο στήν Εὐχαριστία, ἀλλά ἐπίσης στήν εὐρύτερη κοινωνία. Καί ἀκριβῶς αὐτό εἶναι πού ἀποκαλέσαμε «περιορισμένη ἐπανάσταση». Ὁ Παῦλος θέλει νά ἀνατρέψει τίς δεδομένες ἀξίες τῆς κοινωνίας μέσῳ τῆς ἐκκλησιακῆς κοινότητας. Καί ὁ τόπος ὅπου αὐτή ἡ διαδιδασκαλία πρέπει νά ἀρχίσει, βρίσκεται στό κέντρο τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς, εἶναι ἡ Εὐχαριστία.

Ὁ χῶρος τοῦ εὐχαριστιακοῦ γεγονότος εἶναι ὁ χῶρος τῆς σύναξης ἐν Χριστῷ, ὅπου οἱ ἀξίες τῆς ἰσότητος καί τῆς ἀλληλεγγύης ἐπικρατοῦν παρὰ τίς διαφορές. Ἄν καί αὐτές οἱ διαφορές εἶναι κοινωνικές καί πολιτικές, βασίζονται στή διανοήση ἢ τὸ φύλο, εἶναι ἀνάγκη νά ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀλληλεγγύη καί ἡ ἐνότητα. Ὁ χῶρος τῆς Εὐχαριστίας εἶναι ὁ χῶρος τῆς ἀδελφοσύνης. Αὐτός δὲν εἶναι ὁ χῶρος τῆς οἰκογένειας, πού θά ὑπονοοῦσε ἀπολύτως διαφορετικές κοινωνικές ἀξίες, βασισμένες στή δύναμη καί στήν ἱεραρχία. «Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἔμφαση τοῦ Παύλου δὲν ἦταν σχετικὰ μὲ τὴν κοινωνική μεταμόρφωση (*transformation*), ἀλλὰ σχετικὰ μὲ τὴν δημιουργία (*formation*) μιᾶς ἐκκλησιακῆς (εὐχαριστιακῆς) πραγματικότητας, πού ἔγινε ἀναπόφευκτα τὸ ἀποφασιστικὸ στοιχεῖο στή δημιουργία μιᾶς νέας κοινωνικῆς πραγματικότητας δικαιοσύνης καί ἰσότητος»⁵³. Ὁ Crossan παρόμοια καταλήγει ὅτι ἡ σύγκρουση τοῦ Παύλου μὲ τὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἐπρόκειτο νά οἰκοδομήσει τὴν τοπικὴ δικαιοσύνη στήν καθημερινὴ ζωὴ⁵⁴.

Ἡ ἀλληλεγγύη ἐκφράζεται σὲ μιὰ ἀκόμη πτυχή, ὅπου ὁ Παῦλος προτείνει καθέναν νά φέρνει τὰ τρόφιμά του: «ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὡς μὲν πεινᾷ ὡς δὲ μεθύει» (Α΄ Κορ 11,21). Αὐτὴ ἡ πτυχὴ τῆς σκέψης τοῦ Παύλου συνήθως ἀγνοεῖται, ὑπὸ τὴν ἐννοια τῆς πιθανῆς ἐξωτερικῆς περιεκτικότητας⁵⁵. Ἡ ἐσωτερικὴ περιεκτικότητα ἐκφράζει τὸν ἀγῶνα τοῦ

53. PETROS VASSILIADIS, «Equality and Justice in Classical Antiquity And in Paul: The Social Implications Of the Pauline Collection», *St. Vladimir's Theological Quarterly* 36, (1992), 59.

54. Κάποιοι ἡγέτες στήν ἀνατολικὴ Εὐρώπη παρατήρησαν τὸ ἴδιο πρᾶγμα μὲ αὐτὸ πού παρατήρησε ὁ Παῦλος. Στὴν Τσεχοσλοβακία, ὁ Vaclav Havel ἐπίσημανε ὅτι ὁ πολιτικὸς ἀκτιβισμὸς θά πρέπει νά ἀσκεῖται, προκειμένου νά γίνονται ἀλλαγές σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο καὶ ὄχι γιὰ νά ἀνατρέπεται τὸ ὅλο σύστημα. Οἱ ἀλλαγές στήν καθημερινὴ ζωὴ μποροῦν νά ἐπιφέρουν συνετές ἀλλαγές σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο σὸ JOHN DOMINIC CROSSAN, JONATHAN L. REED, *In Search of Paul: How Jesus' Apostle Opposed Rome's Empire with God's Kingdom*. New York: HarperOne, HarperSanFrancisco, 2004, σελ. 410.

55. Ὁ Smith ἀντιτάσσει τὸ «ἴδιον δεῖπνον» πρὸς τὸ «κυριακὸν δεῖπνον» ὡς ἀνταγωνιστικὴς ἐννοίες στὸν Παῦλο. Βλ. DENNIS E. SMITH, *From Symposium to Eucharist: The Banquet in the*

Παύλου για ἀλληλεγγύη και ἐνότητα, παρὰ τίς κοινωνικές διαφορές μεταξύ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν οἶκο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ ἐξωτερικὴ περιεκτικότητα ἐκφράζει τὸν ἀγῶνα τοῦ Παύλου νὰ περιλάβει ἄλλους πού δὲν ἀνήκουν στὸν εἰδωλολατρικὸ οἶκο, δηλαδή τοὺς Ἑβραίους, ἢ τουλάχιστον τοὺς Θεοφοβούμενους. Τὸ κύριο πρόβλημα γιὰ τοὺς Ἑβραίους στὴ Διασπορὰ σχετικά μὲ τίς συναντήσεις σὲ εἰδωλολατρικοὺς οἴκους θὰ ἀνέκυπτε γύρω ἀπὸ τὴν τροφή. Οἱ Ἑβραῖοι δὲν μπορούσαν νὰ φᾶνε τὴν τροφή πού προετοιμάζαν οἱ εἰδωλολάτρες, καὶ αὐτὸ ἦταν ἐνδεικτικὸ τῶν συνόρων μεταξύ Ἑβραίων καὶ εἰδωλολατρῶν. Τὸ ἐξωβιβλικὸ ἔργο *Ἰωσήφ καὶ Ἀσεννέθ*⁵⁶, σημειώνει σχετικά μὲ τὸν Ἰωσήφ πού ἔφαγε σὲ εἰδωλολατρικὸ οἶκο, ὅτι «τοῦ ἔθεσαν τραπέζι ἐνώπιόν του χωριστά, ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν ἔτρωγε μὲ τοὺς Αἰγυπτίους, καθὼς αὐτὸ ἦταν ἀποστροφή γι' αὐτόν»⁵⁷. Αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ὑποδηλώνει τὴ δυνατότητα τῶν Ἑβραίων νὰ τρῶνε σὲ εἰδωλολατρικὸ σπίτι. Ἐπιπλέον, ὁ Sanders θεωρεῖ ὅτι σὲ μιὰ μικτὴ κοινότητα ὁ Παῦλος θὰ ἀνέμενε ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς ἐξ Ἑβραίων «νὰ μὴν ἐφαρμόζουν τοὺς διατροφικούς νόμους»⁵⁸.

Οἱ στίχοι πού ἀναφέρουν ὅτι καθένας φέρνει τὰ τροφίματά του, θὰ μπορούσαν νὰ ὑποδηλώνουν τὴ δυνατότητα τῶν Ἑβραίων, ἢ τῶν Θεοφοβούμενων⁵⁹, νὰ εἶναι παρόντες, εἴτε τὸ δέχονται εἴτε ὄχι⁶⁰. Τὸ νὰ φέρει κάποιος τὰ τρο-

Early Christian World, Minneapolis: Fortress Press, 2002, σελ. 192. Θὰ ἔλεγα, ἀντ' αὐτοῦ, ὅτι αὐτὲς δὲν εἶναι ἀποκλειστικὲς ἔννοιες. Λίγο μετὰ, στὸν στίχο 22 ὁ Παῦλος λέγει: «μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν». Ἄν ὁ Smith εἶχε δίκιο, ὁ Παῦλος θὰ ἔλεγε, ἀντὶ τοῦ στίχου 22, κάτι σὰν τὸ ἀκόλουθο: «μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν τὸ ἴδιον δεῖπνον». Ὅμως, ὁ Παῦλος δὲν ἀντιδιαστέλλει αὐτὰ τὰ μοντέλα ἀλλὰ τὴ συνήθεια οἱ πιστοὶ νὰ δειπνοῦν, χωρὶς νὰ περιμένουν τὴν ἔλευση τῶν ἀργοπορημένων. Ἡ κριτικὴ του συγκρούεται μὲ τὴν ἀλλοίωση τοῦ κοινωνικοῦ χαρακτήρα πού ἔχει τὸ δεῖπνο καὶ δὲν ἀφορᾶ τὸ ἂν κάποιος ἔφερε τὸ δικό του φαγητὸ ἢ ὄχι.

56. Περισσότερα σπὸ: AMY-JILL LEVINE, DALE C. ALLISON JR., JOHN DOMINIC CROSSAN (ἐπιμ.), *The Historical Jesus in Context*, Princeton: Princeton University Press, (2006), σελ. 357-366.

57. PHILIP F. ESLER, *Galatians*, London: Routledge, 1998, σελ. 109-110.

58. E. P. SANDERS, *Paul, the Law, and the Jewish People*. Minneapolis: Fortress Press, 1983, σελ. 177. Ὁ Dennis E. Smith δέχεται τὴν πιθανότητα οἱ Ἰουδαῖοι νὰ μπορούσαν νὰ συμφάγουν μὲ τοὺς Ἑθνικούς, ἐπιλέγοντας ἀπλᾶ χορτοφατικὸ διατολόγιο: *From Symposium to Eucharist: The Banquet in the Early Christian World*, Minneapolis: Fortress Press, 2002, σελ. 181.

59. Οἱ Θεοφοβούμενοι καὶ οἱ Ἰουδαιοχριστιανοὶ ὡς ξεχωριστὰ σύνολα σπὸ PAUL J. DONAHUE, «Jewish Christianity in the Letters of Ignatius of Antioch», *Vigiliae Christianae* 32, (1978), σελ. 81-93.

60. Στὸ *Tosefta* "Abadah Zarah" 4.6 οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τρῶνε σὲ σπίτι εἰδωλο-

φιμά του θα ήταν δυνατότητα για τους Έβραίους και τους ειδωλολάτρες να μετέχουν σε μια τράπεζα με διαφορές, δηλαδή, να μοιραστούν το τραπέζι με διαφορετικούς κανόνες σχετικά με την τροφή. Η ιδέα που νωρίς έγινε ευρέως αποδεκτή σχετικά με τους Έβραίους και τους Χριστιανούς, ήταν η ιδέα για σαφή διαχωρισμό μεταξύ των δύο, μέχρι το τέλος του 1ου αι.⁶¹ Εάν δεχόμασταν αυτήν την ιδέα, δεν θα μπορούσαμε απ' αυτούς τους στίχους να κάνουμε οποιαδήποτε παρατήρηση για την περιεκτικότητα του ευχαριστιακού στοιχείου προς τα διάφορα Έβραϊκά στοιχειά στην κοινωνία. Άλλά, η ιδέα για τον πλήρη διαχωρισμό μεταξύ Έβραίων και Χριστιανών σήμερα απορρίπτεται έντονα, κυρίως βεβαιώνοντας ότι οι Έβραίοι και οι Χριστιανοί δεν ήταν ποτέ πλήρως διαχωρισμένοι. Οί εξελίξεις και τα γεγονότα τόσο στον Χριστιανισμό όσο και τον Ιουδαϊσμό «παρέμειναν σημαντικά συνδυασμένα πολύ μετά τον δεύτερο αιώνα, χωρίζοντας και ενώνοντας και χωρίζοντας και ενώνοντας και πάλι για πολλούς αιώνες έκτοτε»⁶². Έχοντας το γεγονός αυτό υπ' όψη, μπορούμε να βεβαιώσουμε ότι ο Παῦλος έδειξε ενδιαφέρον προς τους Έβραίους, τους Θεοφοβούμενους ή τους Ιουδαίους-Χριστιανούς. Ειδικά, εάν σημειώσουμε ότι το δείπνο κατά το μοντέλο του συστήματος της πατρωνίας σήμαινε ότι ο πάτρωνας ήταν ο μόνος υπεύθυνος για το φαγητό. Ο Παῦλος παρέχει μια μικρή ένδειξη ότι μερικές αλλαγές έφωτιστηκαν σ' αυτή τη συνηθισμένη εκδήλωση. Τα μέλη φέρνουν την τροφή τους, τουλάχιστον εκείνα που βρίσκονται σε καλύτερη

λάτρη, ακόμα και αν φέρνουν το δικό τους φαγητό: *The First Christians in Their Social Worlds*. London, New York: Routledge, 1994, σελ. 67-68. Στο βιβλίο του *Galatians*, αναθεώρησε ελαφρώς αυτή την άποψη. Ο Mark Nanos πιστεύει ότι τα δείπνα θα μπορούσαν να τηρήσουν τους ιουδαϊκούς διαίτολογικούς κανόνες, αν λάμβαναν χώρα σε Έθνικ ή ιουδαϊκό χώρο. MARK NANOS, «What Was at Stake in Peter's "Eating With Gentiles" at Antioch?» στό: Mark Nanos (έπιμ.), *The Galatians Debate: Contemporary Issues in Rhetorical and Historical Interpretation*. Peabody: Hendrickson Publishers, 2002, σελ. 296. Για περισσότερη συζήτηση του θέματος που αφορά την επιτραπέζια φιλία μεταξύ Ιουδαίων και Έθνικων: J. D. G. DUNN, «The Incident at Antioch (Gal. 2.11- 18)», *JSNT* 18, (1983), σελ. 12. E. P. SANDERS, «Jewish Association with Gentiles and Galatians 2:11-14» στό: R. Fortna and B. Gaventa (έπιμ.), *The Conversation Continues*, Nashville: Abingdon Press, 1990, σελ. 176-180. CRAIG C. HILL, *Hellenists and Hebrews*, Minneapolis: Fortress Press, 1992, σελ. 118-122.

61. JAMES PARKERS, *The Conflict of the Church and the Synagogue: A Study in the Origins of Anti-Semitism*, London: Soncino, 1934.

62. ANNETTE YOSHIKO REED & ADAM H. BECKER, «Introduction» στό: Adam H. Becker and Annette Yoshiko Reed (έπιμ.), *The Ways That Never Parted: Jews and Christians in Late Antiquity and Early Middle Ages*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003, σελ. 23.

ύλική κατάσταση. Αὐτὸς ὁ μικρὸς στίχος στὸ Α΄ Κορ 11, 21 θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ τὴν φροντίδα τοῦ Παύλου γιὰ ἐκείνους ἐκτὸς τῆς δομῆς τοῦ οἴκου. Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ταυτοσημότητα (identicalness) μεταξὺ τῶν μελῶν, ἀλλὰ ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ἡ ἁρμονία μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν⁶³, ἐφ' ὅσον αὐτὸ ἀφορᾷ τὶς σχέσεις μέσα στὸν οἶκο, εἴτε αὐτὲς ποὺ παραδοσιακὰ δὲν ἀνήκουν σὲ αὐτὴ τὴν κοινωνικὴ συνάφεια, δηλαδή τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς Θεοφοβούμενους. Οἱ δομὲς τοῦ εἰδωλολατρικοῦ οἴκου, μ' αὐτὴν τὴν ἐπαγωγή, θὰ μπορούσαν νὰ ξεπεραστοῦν· οἱ κοινωνικὲς καὶ οἱ φυλετικὲς διαφορὲς ποὺ διακονίζονται μέσα στὸν οἶκο καλοῦνται νὰ ἐναρμονιστοῦν μέσῳ τῆς ἀλληλεγγύης. Ἡ Εὐχαριστία συχνὰ ἔχει γίνεи κατανοητὴ στὴν προοπτικὴ μιᾶς ὑπερβάλλουσας πνευματικότητας, καὶ ἔχει μειωθεῖ σὲ πράξη καθήκοντος καὶ προσωπικῆς ἀφοσίωσης καὶ λατρείας, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἔχει ἀλλοτριωθεῖ ἀπὸ τὴν μεταμορφωτικὴ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς πράξης⁶⁴. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος μᾶς δίνει μιὰ διαφορετικὴ εἰκόνα, στὴν ὁποία ἡ ταυτότητα τῆς ἀδελφότητας οἰκοδομεῖται καὶ διατηρεῖται μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς ἀμοιβαίας μετοχῆς στὸν ἕνα Ἄρτο καὶ τὸ ἕνα Ποτήριο (Α΄ Κορ 11,17-34).

8. Ἡ «Περιορισμένη ἐπανάσταση»

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔρχεται στὸ Ρωμαϊκὸ κοινωνικὸ περιβάλλον, ποὺ μόλις περιγράψαμε⁶⁵. Στὸ συγκεκριμένο σύστημα, αὐτὸς θέλει νὰ προωθήσει κάτι νέο, τὴ νοοτροπία τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ τὸ ἐπιχειρεῖ εἰσάγοντας στὸν οἶκο

63. Ἡ ἰδέα τοῦ Παύλου γιὰ τὴ μιὰ ἐνωμένη κοινότητα μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ εἰδωλολατρῶν μαρτυρεῖται στὸ *Ρωμαίους* 9-11. Ὁ Alan Segal συμπεραίνει, «Paul's innovation was not to allow the gentiles into the salvation process. There is good evidence that other Jews and even some Pharisees allowed for this eventuality. Paul's innovation was to recommend that gentiles and Jews form a single community, which he called *being in Christ*» στὸ ALAN F. SEGAL, «Paul's Experience and Romans 9-11», *The Princeton Seminary Bulletin* 11, Supplementary Issue 1, (1990), σελ. 58.

64. CASIANO FLORISTÁN, «The Place of the Poor in the Eucharistic Assembly» στὸ: Daniel G. Groody (ἐπιμ.), *The Option for the Poor in Christian Theology*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2007, σελ. 242.

65. Εἶναι σημαντικὸ νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀρνεῖται τὴν ὕλικὴ βοήθεια ἀπὸ τοὺς Κορινθίους (Α΄ Κορ 9, 12-15) ἀλλὰ τὴ δέχεται ἀπὸ τοὺς Φιλιππησίους (Φιλίπ. 4, 15-19). Εἶναι ἐμφανὲς ὅτι ὁ Παῦλος θέλει νὰ ἀποφύγει τὸ δίκτυο δύναμης καὶ χειραγώγησης στὴν κορινθιακὴ κοινότητα.

ένα νέο ἦθος. Ἐδῶ ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ κάτι, πὸν θὰ μπορούσαμε νὰ χαρακτηρίσουμε ὡς «περιορισμένη ἐπανάσταση», δηλαδή, ἡ πρώτη ἀνησυχία του εἶναι ἡ ἐπιβίωση τῆς κοινότητος σὲ ἓνα ἐχθρικό περιβάλλον. Δὲν εἶναι πρόθυμος νὰ ἐφαρμόσει κάτι ἐπαναστατικό, πὸν θὰ διακινδύνευε τὴν ἐπιβίωση τῆς Ἐκκλησίας. Ἐνδιαφέρεται νὰ ἀναπτύξει τὸ νέο ἦθος, ὅταν ἡ κοινότητα βρίσκεται ἐν προσευχῇ καὶ κοινωνίᾳ. Ἡ «περιορισμένη ἐπανάσταση» εἶναι προϊόν τῆς ἀμφιθυμίας, μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν ἰδεῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ πὸν θὰ μπορούσαν νὰ ἀνατρέψουν τὴν κανονικὴ κοινωνικὴ τάξη, καὶ τῆς ἐπιθυμίας νὰ προστατευθεῖ ἡ ἐπιβίωση τῆς Ἐκκλησίας. Ἀκριβῶς σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὁ Παῦλος ἀνέπτυξε τὸν *χώρο τῆς ἀμφιθυμίας* καὶ τὸν *χώρο τῆς σημασίας* γιὰ αὐτὴν τὴν ἐπανάσταση, δηλαδή τὸ εὐχαριστιακὸ γεῦμα. Ὡς πρὸς τὸ εὐρύτερο κοινωνικὸ πλαίσιο, ὁ Παῦλος συνήθως στέκεται διστακτικὰ καὶ εἶναι πολὺ ἐπιφυλακτικὸς. Ἐκεῖνο πὸν φαίνεται νὰ εἶναι σημαντικό γι' αὐτόν, εἶναι ὅτι οἱ Χριστιανοὶ στὴν καρδιά τῆς ζωῆς τους ἀναπτύσσουν μιὰ νέα νοοτροπία, νέα κοινωνικὴ τάξη, καὶ ἡ κατανόηση αὐτῆς τῆς τάξης ἐπιτυγχάνεται στὰ πλαίσια τοῦ γεύματος τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας. Ἡ ἐλπίδα του εἶναι αὐτή, ἡ νέα τάξη βαθμιαῖα νὰ ἐπικρατήσει σὲ ὅλη τὴν κοινωνία⁶⁶, πὸν σημαίνει ὅτι ἡ νέα νοοτροπία πὸν ὁ Παῦλος ἠθέλε νὰ ἀναπτύξει ἐντὸς τῆς κοινότητος, ἔπρεπε ἀρχικὰ νὰ ἐφαρμοστεῖ στὰ πλαίσια τοῦ Δείπνου τοῦ Κυρίου. Μετὰ ἀπ' αὐτό, ὅλοι ἐκείνοι πὸν συγκεντρώνονταν μαζὶ καλοῦνταν νὰ μαρτυρήσουν αὐτὸ τὸ νέο ἦθος στὴν κοινωνία. Αὐτὴ ἡ μέθοδος εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο πὸν ὄρισάμε ὡς «περιορισμένη ἐπανάσταση». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπανάσταση, πὸν στὰ πλαίσια τῆς συνηγμένης κοινότητος βρίσκει τὸν τρόπο νὰ ὑπερβεῖ, καὶ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ διαμαρτυρηθεῖ ἐναντίον τῆς ἐπικρατούσας κοινωνικῆς τάξης, πὸν ἀντανανκλᾶται στὸν οἶκο. Στὴ συνάφεια τοῦ ὑπὸ ἐξέταση κειμένου μπορούμε μὲ σιγουριά νὰ ποῦμε, ὅτι ὁ Παῦλος ἐδῶ προσπαθεῖ νὰ ἐλευθερώσει τοὺς πελάτες ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ ἐξάρτηση τῶν πατρῶνων, τουλάχιστον στὸ πλαίσιο τοῦ κοινῆς γεύματός τους. Ἐπιπλέον, οἱ οἰκοδεσπότες καλοῦνται νὰ ἀλλάξουν τοὺς ρόλους τους στὸ γεγονός τῆς Εὐχαριστίας. «Γιὰ νὰ τὸ θέσουμε διαφορετικὰ, δὲν βρίσκονταν πλέον στοὺς οἴκους τους, ἀλλὰ στὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ – ἀκόμα κι ἂν στὴν

66. Ἡ ἰδέα τοῦ Σώματος Χριστοῦ πὸν ὁ Παῦλος ἐδῶ χρησιμοποιεῖ, δὲν ἔχει τὴν πρόθεση νὰ σχετίζονται μὲ τὸν κόσμον. Αὐτὴ ἡ ἰδέα, πρωτίστως ὑπηρετεῖ τὴν ἐσωτερικὴν δόμηση τῆς κοινότητος. Ἐμμεσα, αὐτὴ ἡ ἰδέα ἔχει συνέπειες γιὰ ὅλη τὴν κοινωνία. Ἡ κοινότητα μαρτυρεῖ κάτι καινούργιο, ἓνα νέο ἦθος πὸν προκαλεῖ ποιοτικὲς ἀλλαγές σὲ ὅλη τὴν κοινωνία: ROBERT BANKS, *Paul's Idea of Community*. Peabody: Hendrickson Publishers, 2002, σελ. 64.

πραγματικότητα, φιλοξενούσαν την ἐκκλησία στὰ σπίτια τους. Στὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος Ἰησοῦς εἶναι ὁ οἰκοδεσπότης. Τὸ Δεῖπνο εἶναι δικό του. Ἀντίθετα πρὸς τὴν ἰσχύουσα τάξη, στὸ Δεῖπνο τοῦ Κυρίου ὁ οἶκος ποὺ φιλοξενεῖ δὲν εἶναι πλέον ἀπλὰ ἡ οἰκία τοῦ κάποιου. Εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ»⁶⁷.

67. VINCENT P. BRANICK, *The House Church In the Writings of Paul*. Wilmington, Delaware: Michael Glazier, 1989, σελ. 121.